JÜRGEN ZIEMER

Érintkezés az idegennel

A lelki gondozás és a tanácsadás perspektívái

1. Az idegen és az idegenek – fenomenológiai aspektusok

1.1. Mit értünk azon, hogy „*idegen*”?

Természetesen mindannyiunkban él valamilyen elképzelés arról, miről is van szó. Az idegennel való konstruktív érintkezés az anyai test nyújtotta védettségtől, a számára idegen külvilágba kiszakított csecsemő felsírásától kezdve hozzátartozik az ember elemi életkészségéhez. Egyenesen „a kapcsolatteremtési készségünk próbakövének” (Eberhardt 1999, 156) tekinthetjük az idegen emberrel való szembenézés képességét. Ily módon a lelki gondozás és a tanácsadás általános aspektusa „az *idegen*nel való érintkezés”. Sok esetben azonnal szembeszökik ez a téma, olykor persze rejtve marad, mélyen az emberekben nyugtalanságot keltő feszültségek és konfliktusok felszíne alatt.

Az ilyen általános megállapításoknak azonban csak akkor lesz pragmatikus jelentőségük, ha sikerül pontosabban leírni, mi is voltaképpen az *idegen*, és milyen konkrét kihívások kapcsolódnak össze vele. Csak az „idegen” jelzőt górcső alá véve is hamarosan bizonyos fajta áttekinthetetlenséggel szembesülünk. Már a konferencia témájának a megfogalmazása elkendőzi az első megkülönböztetést. Az idegenről van-e szó általában véve, vagy pedig az idegen emberről (valamiféle általánosított szubjektum értelmében véve)? A „külföldieket” értjük-e idegeneken, vagy pedig tágabb értelemben a „másokat”? Ha csak egyetlen pillantást is vetünk a műhelytémákra, épp a tanácsadási szituációkban gyakran egymástól teljességgel elválaszthatatlan vonatkozási szintek sokaságát ismerhetjük fel.

A „fremd” szó a németben – más nyelvektől eltérően – nagyon tág jelentéshorizonttal rendelkezik[1]. Ez segítségünkre van összefüggések felfedésében, de félreértések szülője is lehet.

Bernhard Waldenfels (1997, 20) az idegenség három szintjét különbözteti meg:

1. ami a saját tartományon kívül fordul elő (externum, xenon, foreign); 2. ami valaki másé (alienum, allotrion, alien); 3. ami másfajta (insolitum, xenon, strange). E szintek tehát a hely, a tulajdon és a fajta aspektusaival kapcsolatosak. Ezek az aspektusok összefüggnek és összekapcsolódnak egymással. Ami idegen fajta, az gyakran máshonnan is származik. Waldenfels szerint a hely aspektusa a legfontosabb: az *idegen* máshonnan származása.

Mi az *idegen*? Ki az idegen? Az a lényeges mozzanat, hogy az idegennek nincs saját státusa (kivéve talán a mitológiában), nem illeti meg saját lét. Az „idegen” viszonyt fejez ki. Nem önmagában az idegent, hanem a nálam, nálunk idegent jelöli. „Az idegen nem mindig idegen” (Karl Valentin). A külföldiek nem önmagukban, hanem nálunk idegenek, ugyanúgy, ahogyan mi idegenek vagyunk, amikor más országban tartózkodunk. Az idegennek ezt az aspektusát a szociológus Georg Simmel szép megfogalmazása fejezi ki összefoglalóan: „E helyütt... tehát az idegent nem mint vándort vesszük, aki ma jön, s holnap megy, hanem mint olyan személyt, aki ma jön, s holnap is marad.” (Biczó 2004, 56; Simmel 1908, 509). Az idegen tehát nem is az a turista, aki épp csak egyszer áthalad a városon, megnéz egy székesegyházat, betér egy étterembe, majd pedig újra buszra száll. Az idegen az a vendég, aki – kérve vagy kéretlen – marad.

Nálunk marad, azaz érint bennünket. S mint idegen marad nálunk.

Ami idegen, azt fenomenológiailag kétféleképpen kell leírnunk:

1. Megközelíthető és ugyanakkor – épp, mivel idegen – megközelíthetetlen. Waldenfels így ragadja meg fogalmilag: az *idegen* megközelíthetősége „*a megközelíthetetlen megközelíthetősége*” (Waldenfels 1997, 26).

2. Ha idegen tárgyakkal és személyekkel találkozom szembe, viszonyulnom kell ehhez az eseményhez. A találkozás elkerülhetetlenül tapasztalatom alkotórésze lesz.

Az idegen (személy vagy tárgy) *arra szólít föl, hogy válaszoljak*, akár akarom, akár nem. A válasz megtagadása is válasz.

Érintkezni az *idegennel* annyit tesz, mint *idegen*ként észlelni az *idegen*t és „választ” adni.

1.2. Az *idegen* ambivalenciái

Az *idegennek* válaszolni nem egyszerű. Az *idegen* ellentmondásos reakciókat válthat ki belőlünk. A választ kísérő érzéseink gyakran egyáltalán nem önthetők egzakt módon fogalmakba. Valamely, „idegennek” minősített tapasztalat az egyik emberből esetleg kíváncsiságot, a másikból félelmet, a harmadikból pedig egyszerre félelmet és kíváncsiságot vált ki. Az érzések ambivalenciája a megközelíthetőség és megközelíthetetlenség vagy – személyekre vonatkoztatva – a hozzátartozás vagy hozzá-nem-tartozás imént leírt alapambivalenciájával függnek össze. Ezt a következőképpen írhatjuk le:

Távol és közel: az idegen („Fremd”) nyelvileg összefügg a „from”-mal: az *idegen* máshonnan jön, és mégis itt van: a vendég, aki (akár csak a tanácsadás órájára is) marad; a bosszú, a megalázás és az előzés története, amely mintha egy másik világból, és mégis mintha a jelenlevő elbeszélővel együtt egészen közel volna. Viszonyulnom kell ehhez a találkozáshoz. A „közel és távol” ambivalenciájának metaforikus ábrázolásával Franz Kafka *A kastély* című regényében találkozunk: K-t, a földmérőt a kastélyba hívják egy munkát elvégezni. Útra kel, a „kastély” közvetlen közelében lakik, s mégsem ér oda a kastélyhoz. A kastély idegen marad, és K. is megmarad idegennek.

Saját és idegen: akkor lép fel ez az ambivalencia, ha valami vagy valaki, ami vagy aki hozzánk tartozik, ugyanakkor nem is tartozik hozzánk. Itt a részesedésről (magában foglalásról) van szó. „Ez nem az én fiam, ezt nem tőlünk tanulta”, mondja az idős hölgy, megpillantva az alkoholtól tántorgó fiát, miközben persze ez az idegen *nagyon* is az ő fia. Míg tehát az az anya csak az idegent látja a hozzátartozójában, addig Kafka *Az átváltozás* című elbeszélésében hozzátartozóját, a fiát ismeri föl Gregor Samsa apja a teljesen ide-

1 Bár magyarul is ugyanilyen tág az „idegen” jelentéshorizontja, nem mindenütt tudom ezt a szót használni – a ford.

genné lett lényben. Természetesen érezzük, milyen nehezére esik ez: „Gregor súlyos sebesülése ... mintha még magának az apának is eszébe juttatta volna, hogy Gregor jelenlegi szomorú és utálatos alakjában is a család tagja, akivel nem szabad úgy bánni, mint valami ellenséggel...” (Györffy Miklós fordítása). E kijelentéssel fogalmazódik meg az olvasót végig az elbeszélés folyamán feszültségben tartó ambivalencia.

Belül és kívül: *A közöny (L'étranger)* című korai regényében Albert Camus egy fiatal férfiról mesél, aki eltemeti az anyját, anélkül, hogy meg tudná gyászolni; elfogadja barátnője szerelmét, anélkül, hogy viszonozni tudná; egy összetűzés során megöl egy arab férfit, anélkül, hogy bűntudatot érezne. Idegenként él a világban, semmi sem érinti meg őt. A világ és az őt körülvevők egyaránt idegenek számára. De ő maga is idegen saját maga számára: teljes lelki nyugalomban várja a halálos ítéletét, „hiszen mindenki tudja, hogy az élet nem éri meg, hogy végigéljük” (ford. Gyergyai Albert). A külső és a belső világot is jéghideg idegenség hatja át. Ezt az ambivalenciát ábrázolja a pszichoanalízis eszközeivel Arno Gruen a *Das Fremde in uns* című könyvében. A bennünk magunkban rejlő romboló ösztönökről ír: „Mint valami idegen hasad le a saját”, olyan erővé válva így, amely gyilkolni képes. Valami idegen, máshonnan érkező bennem az, ami ingerel, és adott esetben általam voltaképpen nem akart irányba kormányoz. Freuddal fogalmazva: „Nem vagyok úr a saját házamban.”

Fenyegető és lenyűgöző: az, hogy ma sokan lelkesednek a kalandért, a fantasztikumért és a titokzatosért, az idegennek ebből az ambivalenciájából táplálkozik: egyenesen izgat, mert oly idegen, s ugyanakkor félelmet is kelt. Miért büszkélkedik oly sok televíziós krimi oly magas nézőszámmal? A „szép kegyetlenség” igézetével van dolgunk?

Az idegen efféle ambivalenciájával a valóságos világban is szembesülünk. A betegek lelki gondozása során előforduló szituációkra gondolva hasonlóan ambivalens érzések ötlenek föl bennem bizonyos, például pszichiátriai természetű betegségekkel kapcsolatban: a találkozás egy skizofréniában szenvedő beteggel lehet lenyűgöző, ugyanakkor félelmet ébresztő is, mégpedig e betegség idegenségéből, megközelíthetetlenségéből adódóan. Minél inkább le tudom küzdeni félelmemet, annál közelebb kerülök ehhez az idegenhez mint idegenhez.

Annak köszönhetően, hogy észlelem az *idegen* által belőlem kiváltott ambivalens érzéseket, jobban szembe tudok nézni vele, bár magát az *idegen*t nem tudom megszüntetni.

Egy utólagos megjegyzés: attól a tapasztalatunktól vezérelve, hogy az *idegen*nel való találkozás élményét olykor az ellenségesség színezi át, nem szabad az *idegen*t (sem az idegen személyeket) potenciálisan „ellenségesnek” tekintenem. Nagy veszély rejlik ebben. Gyakran sejtjük úgy, hogy az idegen ellenséges. Ebben gyökerezik az idegentől való gyakran teljesen megalapozatlan, irracionális, túlhajtott félelem.

A latinban „idegent” és „ellenséget” is jelenthet a *hostis*, ellentétben az „idegen” és „vendég” jelentésű *hospes*-szel. De nyomatékosan javallt az *idegen* fenomenológiájában általában lemondani az ellenség fogalmáról. Természetesen bizonyulhat „ellenségnek” az „idegen”, de végső soron a „testvérre” is érvényes ugyanez (vö. Waldenfels 2006, 45–48): az ellenségesség azonban nem rejlik benne lényegileg sem az egyik, sem a másik fogalmában.

1.3. Kihívás és kitérés

Az idegen megválaszolandó kihívást intéz hozzánk. Az idegenben valami nyugtalanítóval, zavaróval szembesülünk. Kivált belőlünk valamit: reakciót vagy antireakciót. Nem tehetjük meg, hogy egyszerűen konstatáljuk, főleg nem, hogy ignoráljuk az idegent, amikor megjelenik „nálunk”. Az idegent illetően – Paul Watzlawick után szabadon – így fogalmazhatnánk: „Nem tehetjük meg, hogy nem reagálunk.” Kialakíthatunk azonban stratégiákat, amelyek segítségével – látszólag – kitérhetünk az *idegen* igénye elől.

Tagadás: tehetek úgy, mintha nem érintene az „idegen”: sem egy kliens abszurd tette, sem az extravagáns öltözéke, könyörtelen moralizmusa vagy durva vallásossága. A tagadás erősíti a megközelíthetetlenséget. Ez azonban rám magamra is érvényes: a betegség pedig, amelyet nem akarok érzékelni, annál inkább végzi romboló művét.

Az *idegen* magunkba fogadása vagy sajátunknak tekintése: konstatálom, hogy az *idegen* egyáltalán nem idegen. Épp ellenkezőleg: az *idegen* ugyanolyan, mint a sajátunk. Így törékeny hidakat építünk egymáshoz, amelyek az első terheléskor leszakadnak. Az ország keleti és nyugati részének szembesülése során támadó bizonyos feszültségek az ilyen magába fogadásból eredeztethetők: abból, hogy túl gyorsan ünnepeltük a közös vonásokat, az idegen és irritáló vonások észlelése és elismerése nélkül. (Mi, ossik 40 évig „máshol”, a megközelíthetetlenben éltünk: ennek nyomai nem tűnnek el egyik napról a másikra!)

Az idegen stilizálása és *esztétizálása*: azzal is kitérhetünk az *idegen* elől, hogy esztétizáljuk: a szép kegyetlenség, a szép halál. Így keletkeznek „az *idegen* fullánkját” (Waldenfels) semlegesítő konstrukciók. Waldenfels megállapítása szerint a „tőle kiinduló minden fenyegetés és veszélyeztetés dacára” az idegen „életelixír lehet” – „persze csak akkor, ha nem *idegen*ként könyveljük el és tartjuk számon” (Waldenfels 1997, 84). Ez úgy mutatkozhat meg jó szándékkal rendezett jótékonysági vásárokon és szolidaritási rendezvényeken, hogy a nemes célt szem előtt tartva a szervezők gondoskodnak arról, hogy akadjon résztvevőként néhány, mintegy rendelkezésre álló kvótát kitöltő idegen. Waldenfels ennek kapcsán „egzotizmusról” beszél, mint „a sajátunknak tekintés legkifinomultabb formájáról” (uo.).

Felerősítés: másságának túlhangsúlyozásával is kitérhetünk az *idegen* igénye elől. Ha *teljességgel idegen*nek nyilvánítjuk az *idegen*t, akkor az kívül kerül a hatókörünkön, nem érint többé bennünket. Az idegen elől való kitérés e módszerét igen szórakoztató formában jeleníti meg az *Isten hozta az Isten háta mögött* című film: annyira idegenek és annyira buták az Észak-Franciaországban élők, ráadásul érthetetlen nyelven is beszélnek. Ott élni sem lehet, hiszen túlságosan hideg van! Hány fok? Nulla körül? Nem, sokkal hidegebb! Természetesen nem költözhetünk oda! Nincs semmi keresnivalónk ilyen távoli helyeken!

Ennyit az *idegen* elfojtásának és elkerülésének a formáiról, amelyek veszteséget idéznek elő bennünk, az életintenzitás, a változtatási késztetések és a horizontkiterjesztés tekintetében. Világosan láthatóak a lelki gondozást és a tanácsadást ebből fakadóan érintő kihívások. Előbb azonban vessünk egy pillantást témánk teológiai implikációira.

2. Isten az idegenben – kis idegenség-teológia

Szír Szent Efrém (IV. sz.) egyik homíliájában szerepel egy szép kijelentés, amely elvezet bennünket a következő fejezethez: „Aki Krisztust keresi, menjen az idegenbe, s ott keresse őt. S ím, valóban megtalálja őt, Istent az idegenben”

(idézi Feldmeier 1992, 215). Az idegenség teológiai szempontból sok szállal összekapcsolódik az ígérettel!

2.1. Az idegen Isten

Az idegenség eminensen vallási téma, hiszen a legszorosabban összefügg minden vallás alapvető témájával: Isten és világ, Isten és ember viszonyával. Az emberek istenélménye egészen jól megragadható „a megközelíthetetlen megközelíthetősége" fenomenológiai leírás segítségével. Közel jön hozzánk, és mi közel mehetünk hozzá, pl. istentisztelet vagy ima során, de mégis megmarad annak, akit „az ég, sőt az egeknek egei sem fogadhatnak magukba" (1Kir 8, 27).

Isten idegensége először abban fejeződik ki, hogy nem ismerjük meg azonnal. Az Ószövetség Istene nem olyan, akiről képet tudnánk alkotni, vagy akiről akár csak szabad volna képet alkotnunk, hogy úgyszólván felmutassuk őt (2Móz 20,4; Ézs 44,9 skk). Megközelíthetetlen és megragadhatatlan: „Bizony, te elrejtőzködő Isten vagy, Izráel Istene, szabadító!" (Ézs 45, 15). Ez az Isten lehet jelenlevő anélkül, hogy az emberek mindjárt képesek lennének megismerni is Őt. Maga Isten olykor „jövevényként" említődik (Jer 14,8). Ilyenként jelenik meg két kísérője társaságában, a Mamré tölgyesében való vendégül látásáról szóló csodálatos elbeszélésben. A jövevények vendégek, „akik maradnak"; Ábrahám befogadja őket, s csak eltávozásuk után ébred rá, hogy maga Jahve járt nála, s rajta marad az Ő áldása (1Móz 18). Hasonló történik húsvét vasárnap azzal a két gyászoló fiatalemberrel, akikhez útközben egy ismeretlen vándor csatlakozik (Lk 24). Az idegenség és a közelség, a jelenlét és a távollét e játékából adódhat a hit feszültsége és mélysége. E játéknak krisztológiai dimenziója is van, amennyiben Krisztus az, akit az Atya a világba küld, akit a világban gyakran nem ismernek fel, sőt be sem fogadnak (Jn 1, 11). Csak olykor dereng föl a sejtés, például amikor életének és cselekedeteinek tanúi a félelemtől megdöbbenten kérdezik: „Ki ez...?" (Mk 4,41)

Azonban fájdalmat is ébreszthet, felháborodást is kelthet Isten idegenségének megtapasztalása. Hiszen nemcsak az fordul elő, hogy nem ismeri fel, hanem az is, hogy nem könnyen érti meg valaki Istent. Jób vagy Jeremiás egyenesen szimbolikus alak mindenki számára, aki kétségbeesik a rendelkezéseiben számára a felismerhetetlenségig idegen maradó Isten miatt: „... bánattal töltöttél el" – szól a próféta panasza (Jer 15,17). Jób pedig így kiált oda az előle rejtőző, idegen Istennek: „Bárcsak meghallgatna valaki!" (Jób 31,35). Isten megismerhetetlensége nemcsak az általa megengedett baj, hanem hanem az általa csodálatosan előidézett jó kapcsán is felvetődik: „Milyen megfoghatatlanok az ő ítéletei, és milyen kikutathatatlanok az ő útjai!" (Róm 11,33).

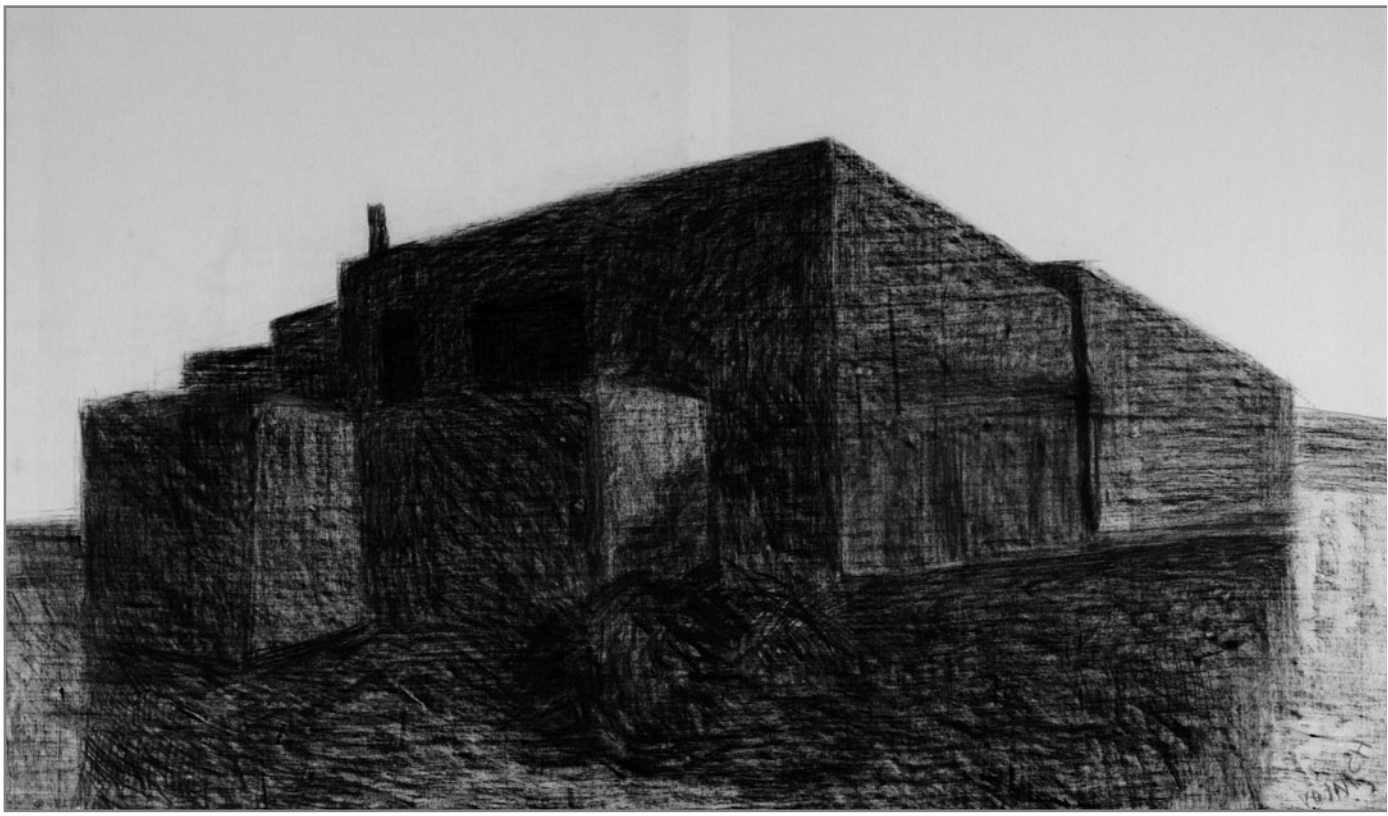

Mit jelent Isten idegen volta az idegenséggel való érintkezésünk szempontjából? Fontos, hogy Isten idegenségét ne stilizáljuk „totális", azaz olyan idegenséggé, amellyel nem lehet érintkezés. Isten idegensége a hozzánk fűződő viszonyában tetten érhető idegenség. Isten közel van, ugyanakkor rejtve is marad. Odaléphetünk hozzá, de ugyanakkor megközelíthetetlen is marad a számunkra. Találkozhatunk vele, éspedig nemcsak a kultuszban, hanem az idegen Másikban is (Mt 25,43), ám abban a pillanatban, amikor meg akarjuk fogni, eltűnik (Lk 24,31). Megtapasztalhatjuk Istent, de zátonyra is futhatunk rajta, ahogyan bármi mással is kudarcot vallhatunk, ami idegen a számunkra. Az idegenség reménye és fájdalma szorosan összetartoznak. Ez formálja istenkeresésünket. Isten idegenségével függ össze, hogy egyszerre kell „félnünk" és „szeretnünk", és vagyunk is képesek „félni" és „szeretni" Őt.

2.2. Jövevénynek lenni

Az idegen Izraelben különösen nagy védelemben részesült. Kézenfekvő, hogy sok „jövevény" átutazott e sok más nép által körülvett kis országon, ahol munkát kerestek, illetve adott esetben le is telepedtek. Többnyire megmaradtak idegennek, nem lett belőlük izraelita. A velük való érintkezés mindig aktuális téma volt. Különösen nagy védelemben voltak részesítendők, éspedig kifejezetten Izrael saját történetére tekintettel: „ti is jövevények voltatok Egyiptomban" (2Móz 22,20 skk.). Így a felebaráti szeretet parancsa (3Móz 19,18) semmiképp sem korlátozódik a néptársakra: a „rea" (a zsidó filozófus Hermann Cohen elemzése szerint) az idegent is magában foglalja.

Az Újszövetségben is nagy szerepet játszik az idegenekről való gondoskodás és a vendégbarátság (Mt 25,35; Róm 12,13). Ám a korai gyülekezet helyzetéből adódóan maguk a keresztények is „jövevényeknek" tekintik magukat, eleinte talán szociológiai értelemben, utóbb azonban elsősorban metaforikusan: Péter ebben a szellemben címzi első levelét „kiválasztott jövevényeknek" (1Pt 1,17), *A zsidókhoz írt levél* pedig a hit példaképeit említi, akik „vallást tettek arról, hogy idegenek és jövevények a földön" (Zsid 11,13). Ezzel perspektívaváltás történik: az idegenek helyébe, akikkel „érintkezni" szándékozunk, azok az idegenek lépnek, akik mi magunk vagyunk. Ez a látásmód szilárdul meg a korai kereszténységben. Az idegenség nem valaminek az elszenvedését, hanem a hitnek megfelelő magatartásmódot jelenti. Az apokrif Tamás-evangélium megfogalmazása szerint: „Legyetek vándorok!" (42), az egyik korai szerzetes atya pedig ezt a kijelentést tette: „Értékesebb jövevénynek lenni, mint idegeneket befogadni" (Jakab apát, 395. mondás, in: Miller 1980). Igencsak elgondolkodtató kijelentés, amelynek mélységét most sejthetjük csupán.

A jövevénység immár a keresztényi létezés metaforájává lesz. Meghatározó jellemzője egyfelől a jövő reménye („nincsen itt maradandó városunk", Zsid 13,14). Másfelől pedig valóra váltja és radikalizálja „a keresztyén ember szabadságának" (Luther) gondolatát. Kereszténynek lenni annyit tesz, mint a világ egyetlen helyén (hazában, családban, birtokon) olyan szilárdan lehorgonyozni, kötődni hozzá, hogy ne tudjunk többé eloldódni onnan.

Ez a gyülekezetfelfogást érintően is következményekkel jár. A gyülekezet idegenek közössége, nem pedig zárt, keresztény-polgári közeg. A gyülekezet a vendégbarátság helye, amely mindenki, így épp az idegenek számára is nyitott. A lelki gondozás és a tanácsadás olyan nyitott gyülekezet funkciói, amely figyel a vendégekre, az idegenekre, a másokra.

2.3. A hit mint idegentapasztalat

A hívők nemcsak „jövevények": az ő hitük is idegentapasztalaton alapszik. Hinni ugyanis annyit tesz, mint idegen szóra (verbum alienum) hallgatni és válaszolni. Olykor olyasmit társítunk az „Isten szavára" hallgatással, ami egészen szokványos, olykor olyasmit, ami kevéssé innovatív, valóban idegent azonban nemigen. Ám ha a szó „él", ha csakugyan eleven az igehirdetés (viva vox), akkor olyasmi következhet be[2], ami az idegennel való szembetalálkozással egyenértékű. Akkor a szó verbum externum lesz, amely megérint engem, és kihívást intéz hozzám, hogy válaszoljak rá.

Ez különbözteti meg a hitet a hiposztazált bensőségesség fémjelezte, „az én vallásomat én alakítom ki" mottót követő vallásosságtól. Én úgy vélem, megfelelő szkepszissel szükséges vizsgálnunk minden olyan „spiritualitást", amelyben nem kell szembesülni semmivel, ami „máshonnan" származik, ami kínos, ostoba, irritáló, sőt esetleg visszataszító is. „Élő, ható és élesebb!" (Zsid 4, 12): ez volt a kölni egyházi találkozó mottója. Ha a szavak simára vannak csiszolva, ha a rítusok tapintatosan vannak előkészítve, és ha a zene csak jótékonyan melenget, akkor teljességgel hiányzik az *idegen*, s gyorsan bekövetkezhet, hogy tovaillan az igazi spiritualitás, és a vallás feeling-vallássá változik. Ennek meglehet a maga létjogosultsága – senkit nem akarok itt megbántani! –, de önmagában nem segíthet tovább. A téma épp e pontban kényszerít teljesen nyílt, s bizonyos fokig szögletes megfogalmazásra.

Isten az idegenből és az idegenbe hív. Ebben gyökerezik a hitegzisztencia és – teológiai szempontból – a képességünk is az idegennel való érintkezésre.

3. A lelki gondozás és a tanácsadás mint az idegennel való érintkezés

3.1. Az idegen környezet

Sokak számára, akik először veszik igénybe, rendszerint idegentapasztalatként jelenik meg a tanácsadás. Szűkszavú üdvözlés, a minimálisra szorítkozó udvariasság, feszült hűvösség. A tanácsadó barátságosan ül szemben a segítséget kérővel. Nemcsak mesterségesen konstruáltnak hat, hanem valóban ilyen is a szituáció, és ez nem is lehet másképp. Ott ül egy tanácsot kérő, aki talán gyengének érzi magát, áldozatnak, szenvedőnek, elkeseredettnek és összezavarodottnak. S most azzal a kihívással néz szembe, hogy legyen aktív, autonóm és összeszedett. „Mi a kérdése?" – kérdezi tőle a tanácsadó, neki pedig el kell kezdenie beszélni arról, ami nyugtalanítja, ami fárasztja lelkileg, amitől szorong, ami gyötri. Megmarad azonban benne „az elmúlni nem akaró idegenség" (Müller-Hohagen 2000, 123).

Önök mindannyian megélték már, hogy egyesek számára mennyire nagy kihívást jelent az ilyen kiinduló szituáció – különösen érvényes ez nem reflexióintenzív közegből származókra, vagy éppenséggel „idegenekre". A környezet idegensége aktiválja a küszöb alatti félelmeket, a már meglevő előérzeteket: mi fog történni? Megszégyenítő lesz-e számomra a szituáció? Képes leszek-e elviselni a szembesülést a kudarcommal? Jürgen Müller-Hohagen az *Idegen a tanácsadásban* címet adta a nevelési tanácsadás birodalmából tudósító beszámolójának, melyben azt a kérdést teszi fel: „Olyan világban élünk voltaképpen, amely jóváhagyja, hogy a rászorulók visszariadjanak a tanácsadói segítségtől?" (Uo.)

Ez így van, mindennapi világunkban nemigen akad hely a lélek számára.

Sokan teljesen fölkészületlenül csöppennek bele tanácsadási szituációba, minden idegen a számukra. Ez az idegenség egyfelől nagy esélyt rejt magában: csak így tudunk ugyanis távolságot teremteni attól, amit magunkkal hozunk, ami tönkretesz bennünket. Másfelől viszont nagyon nyugtalanító is lehet ugyanez a szituáció, és előfordulhat, hogy csak fokozza a már eleve adott bizonytalanságot. Az idegen környezet azt előfeltételezi, hogy az érintett képes a saját javára kiaknázni ezt az idegenséget.

2 Sich ereignen: a heideggeri terminus kiaknázza, hogy a szó etimológiailag a „saját"-ra (eigen) utal – a ford.

Hogy nemigen akad hely a lélek számára, az nem elsősorban a pszichológia vagy a terápiás módszerek számlájára írandó. Az önreflexió áthagyományozott vallási rituáléi – mondjuk a gyónás – még sokkal elidegenítőbb hatást keltenek.

Más a helyzet talán a betegek lelki gondozásában, de az idegenség ott is kialakul. A lelki gondozó látogatása is „idegen", éspedig a struktúrából adódóan. Vannak azonban olyan betegek is, akik épp azt élvezik, hogy valaki „más" beszélget velük.

A túl sok idegenség túlságosan megterhelő lehet. Ez a probléma érinti azokat, akik eljönnek lelki tanácsadásra, de még inkább azokat, akik nem. Az érintettek számára könnyen hozzáférhető hálózatok nyújthatnak segítséget – például a tanácsadó szolgálatokkal kapcsolatfelvételben –, de akár a hétköznap lelki gondozói találkozási alkalmak is, amelyek intenzívebb lelki gondozói beszélgetéseket vagy tanácsadásokat készíthetnek elő.

3.2. Az idegen vendég

Most pedig vegyük szemügyre a lelki gondozó és a tanácsadó perspektíváját. Hogyan is találkozunk a velünk szemben ülő „idegen vendéggel"?

Az első, amit követel tőlünk az idegen, a *figyelem*. Most az a fontos, ami a *máshol* felől szembejön velem. „Az *idegen* nem olyasmi, amire beszédünk és cselekvésünk irányul, hanem olyasmi, amiből ez kiindul" (Waldenfels 1997, 51). Ez „az" idegent illetően is érvényes. A mi részünkről valódi érdeklődés, sőt némi kíváncsiság szükséges ehhez a figyelemhez. Egy Lipcsében tanuló, szakmai tapasztalattal is rendelkező, németül folyékonyan beszélő iráni orvostanhallgató így panaszkodik: „itt senki sem kérdez engem!" Bár a szemináriumokon kiválóan működik a kommunikáció, ám mint idegent, mint más származású embert nem érzékeli a környezete. Figyelmesnek lenni annyit is tesz, mint a megfelelő időben a megfelelő kérdést föltenni. Ehhez meg kell vizsgálnom, milyen nyitott vagyok is valójában? Mi a helyzet a rejtett ellenérzésemmel? Mit akarok valójában tudni? Mennyi türelmem van nem előrukkolni diagnózisaimmal és elképzeléseimmel?

A második mozzanatot, amelyik most fontos, *anticipált elfogadás*nak nevezem. A partnerek a kezdettől fogva érezzék nagyrabecsülésünket. Hadd emlékeztessek rá, mekkora jelentőségük van az egyes kultúrákban gyakorolt köszöntési rituáléknak, amelyek segítségével egyáltalán megindul az érintkezés az emberek között: bárki légy is, üdvözöllek! Salom! Jó napot kívánok!

Ez az előírás: te idegen vagy nekem, én idegen vagyok neked, de megbízom benned, sőt rád bízom magam. E bizalom-megelőlegezés nélkül nem jön létre találkozás idegennel. S ez annyit jelent, hogy bizonyos fokú kockázatvállalási készség is szükséges hozzá. A megelőlegezett bizalommal ugyanis visszaélhet a partner. Ez egyszerűen így van. Aki telefonos lelki gondozást végez, az a saját bőrén megtapasztalja ezt. De megelőlegzett elfogadás nélkül nem megy.

Harmadszor pedig úgy látom, mintha elkerülhetetlenül valamiféle hermeneutikai optimizmussal járna együtt. Enélkül hozzá sem kezdhetnénk. Valamely szöveg értelmezésével kapcsolatban „fogadásról" beszélt Paul Ricœur: arra teszek, hogy nyerek, ha közelebb megyek hozzá. A tanácsadói, illetve a lelki gondozói szituációt illetően ez annyit jelent: arra teszek, hogy valamit meg fogok érteni, hogy ezzel az idegennel való találkozásomkor valaminek a tudatára ébredek, sőt talán illumináció, megvilágosodás is bekövetkezik. Ennek a – korábbi kapcsolatokból leszűrt tapasztalatokra támaszkodó – optimizmusnak, de azt is mondhatnám: „hitnek" köszönhetően tudom megőrizni higgadtságomat és nyugalmamat, és vagyok képes teljes figyelmemet az idegennek szentelni. Ez óv meg attól is, hogy idő előtt kipakoljam diagnózis-eszköztáramat. Persze tudom, hogy el is veszíthetem a fogadást, hogy keserű csalódás is követheti a hitet. Ez hozzátartozik a dologhoz. Aki idegent akar megérteni, annak számításba kell vennie, hogy határokba ütközik, hogy előfordulhat, és elő is fordul meg nem értés. De ez nem kérdőjelezi meg az optimizmusnak sem a létjogosultságát, sem a szükségességét.

Végül – negyedszer – pedig szükség van bizonyos fokú *hűvös józanság*ra és kiforrott *valóságérzék*re. Nem az idegen varázstalanítása a cél. Idegenként jött, és idegenként is távozhat. Úgy látom, amit a 4. századi Szkétiszi Izajás szerzetes atya az idegen vendégről írt – kevésbé a módszerében, inkább a szellemében –, egybevág azzal, ami a lelki gondozóra és a tanácsadóra érvényes: „Ha egy idegen testvér felbukkan nálad, derűs arckifejezéssel üdvözöld, és örömmel vedd át tőle a csomagját. Búcsúzáskor hasonlóan cselekedj. Szívélyesen és istenfélelemtől átjárt szívvel üdvözöld. Őrizkedj attól, hogy fölösleges kérdésekkel faggasd, hívd meg ellenben imára. Később, amikor már kipihente magát, tudakold meg tőle, hogy megy sora, többet ne ..." (idézi Hiltbrunner 2005, 167). Többé-kevésbé megmarad az idegenség, de mégis megváltozott valami. Megteremtődött a bizalom légköre. Ebből ki lehet indulni.

3.3. Az idegen kihívása

Most pedig, újra perspektívát váltva, a vendégre, s közelebbről az *idegen* kezelését illetően őt ért kihívásra irányítjuk a figyelmünket. Úgy vélem, máris megfogalmazhatjuk az alábbi tézist: az *idegen*nel való érintkezés csaknem mindig lényeges aspektus abban a nyitott szituációban vagy krízisben, amely miatt valaki lelki gondozásban vagy tanácsadásban szeretne részesülni. Mi fontos azok számára, akik a tanácsunkat kérik? Hogyan is kellene megpróbálni támaszt adni nekik?

Először az a cél, hogy ezúttal a beszélgetőtársban keltsük fel a szükséges *figyelmet a számára idegen* – az idegen szituáció, az idegen feladat, az idegen ember – *iránt*. Épp ehhez nyújt teret a tanácsadás és a lelki gondozás: „Mi annyira idegen most az Ön számára?" E kérdés alighanem a test tartományában vetődik fel a legszembetűnőbben. Nagyon gyakran előfordul, hogy a betegek a betegségük lefolyását és azt mesélik el lelki gondozójuknak, illetve azt, hogy menynyi ideig tartott, míg valóban kezdett érzékelhetővé válni a változás: azaz az idegen fájdalmat, az idegen gyengeséget mesélik nekik. Valódi figyelemre van szükség, amely segít elkülöníteni a releváns *idegen*t az irrelevánstól. (Ez a hipochondereknek gyakran nagy nehézséget jelent!) Továbbá a másik emberben, a partnerban rejlő *idegen* iránt is figyelmet kell tanúsítania: minden közelség és a szimbiotikus ideálok ellenére világos (gyakran csak évek múlva válik világossá), hogy ő is másik világból jön, amelyet más erkölcsök és történetek fémjeleznek, amelyben idegen vallásosság uralkodik. Ennek érzékelése képezi az alapot, hogy kezelni is képes legyen ezt a tényt, lehetőség szerint olyasmiként értelmezve, ami gazdagítja őt, nem pedig kétségbe vonja a világát.

Fontos továbbá érzékelnie és konkretizálnia *az idegentől való saját szorongás*át. „Mitől szorong Ön?" Minél idegenebb az ide-

genség, annál könnyebben előfordul, hogy a félelem és a hárítás megelőzi, sőt teljesen meggátolja a figyelmet. Gondoljunk csak a pszichés betegségekben szenvedő családtagokra vagy a környezetünkben élő szenvedélybetegekre. Honnan e félelem, mi a racionális magja, s mi fantázia, neheztelés, áthagyományozott félelemkeltés terméke? A lelki gondozás és a tanácsadás a félelemfantáziákon való munkálkodás, hogy szabaddá váljék a pillantás a valóságra és a lehetségesre.

Szó van továbbá *feleletr*ől, kihívásról és válaszról (Waldenfels). Mit mond a szokatlan fájdalom, az idegen pillantás, az üres hely mellettem, az idegen kiáltás; egyáltalán: a közelemben lévő *idegen*? A meg nem fejtett betegség és az általam érzékelt idegen, aszociális magatartás? Minden, ami idegen és érint engem, valamilyen módon hozzám intézett kihívás is. Szokásosan az alábbi kérdéssel közeledem mindehhez az *idegen*hez: hogyan fogom kezelni? Hogyan birkózom meg vele? Másképp hangzik ellenben az *idegen* hozzám intézett kihívása. Nem nekem van kérdeznivalóm, hanem ő kérdez engem. A kérdés pedig az *idegen* másholja felől jön, s így hangzik: *mivel találkozom itt?* Milyen üzenetet fogok kapni? A tanácsadói alapbeállítódásnak, nevezetesen a másik felől gondolkodásnak a tanácsadást kérő partnerek számára is van jelentősége, amennyiben a rájuk váró *idegen kezeléséről* van szó.

A dolog a Parsifal-monda Adolf Muschg (1994) értelmezése szerinti lezárására emlékeztet engem. A betegség rabságában sínylődő király, Amfortas számára csak az hozhat szabadulást, aki felteszi a szabadító kérdést, mely egyszerűen így hangzik: „mi hiányzik neked?" Erről van tehát szó: az *idegen* másholja felől gondolkodni! Fontos ez a perspektíva. A „mivel találkozom itt?" kérdést kell végigragozni a különböző fajta, személyes, kulturális és vallási jellegű idegentapasztalatokban. A kérdés vitára is késztet. Az *idegen* gyakran ellentétes a megszokottal és a sajáttal: ellenvetés a fixálódásainkkal szemben. Ez először provokálóan üdvös, de természetesen kizárja, hogy az *idegen* kihívásaival is foglalkoznunk kelljen. Választ adni nem annyit jelent, mint alárendelni magunkat, alávetni, nagyon is jelenti azonban azt, hogy kezdetben érvényesülni engedjük az idegen ellenvetését.

Végül pedig szó van a *formába öntés*ről: Hogyan tudok együtt élni az idegennel?

Engedhetjük, hogy új kezdetekre, az addigi életünk módosítására és megváltoztatására sarkalljon. Védőállásba is helyezkedhetünk, korlátot szabhatunk életünkre gyakorolt hatásának. Nem tehetjük meg viszont, hogy tartósan ignoráljuk, egyszerűen félresöpörjük, a nemlétezésbe. Ez nem megy, hiszen az élet része.

Együtt élni az *idegen*nel ennyit jelenthetne az *egyes ember* számára: képesnek lenni korlátot szabni önmaga számára, érzékenynek lenni mások szükségleteire és befogadónak lenni az idegen emberi és kulturális gazdagságára. „Aki egy bizonyos lénnyé akarja formálni-képezni magát, annak nyitottságot kell mutatnia mindenre, ami ő maga nem." (D. F. Schleiermacher). Az *idegen* és a szembenézés az *idegennek* az ember mivolt feltételei közé tartozik.

Együtt élni az *idegen*nel. Mit jelenthetne ez, mit kellene jelenteni ennek a *közösség*, ill. a *társadalom* számára? Ennek megválaszolásához túl kellene lépnünk a témánkon, és teljesen új módon kellene elölről kezdenünk fejtegetésünket: hogyan kell festenie az olyan társadalomnak, amelyben szívesen látottak az idegenek, amelynek az életéből kivehetik és ki is kell venniük a részüket, és amelyben ugyanakkor meg is maradhatnak idegennek?

Együtt élni az *idegen*nel annyit jelenthetne a keresztény gyülekezet számára, mint a vendégbarátság helyének lenni – olyan helynek, ahol az idegenek mint idegenek szívesen látottak, ahol odahívják őket az asztalhoz, ahol észreveszik őket és helyet biztosítanak a számukra. Vendégbarátság helyének lenni, ahol az idegenek ott maradhatnak, ahonnan el is mehetnek, s nem felejtik el őket. A vendégbarátság helyének lenni, ahol igaznak bizonyulhatnak a világ bírájának a szavai: „jövevény voltam, és befogadtatok" (Mt 25,35). A lelki gondozás és a tanácsadás számára az ilyen gyülekezet a megfelelő hely.

Ábrahám Zoltán fordítása

Szakirodalom:

Biczó Gábor (szerk.) 2004: *Az Idegen: variációk Simmeltől Derridáig*, Debrecen: Csokonai (Simmel tanulmányát fordította: Teller Katalin).

Eberhardt, Hermann 1990–1999: *Praktische Seel-Sorge-Theologie*, Bielefeld: Luther-Verl. I–II.

Feldmeier, Reinhard 1992: *Die Christen als Fremde: die Metapher der Fremde in der antiken Welt, im Urchristentum und im 1. Petrusbrief*, Tübingen: Mohr.

Friese, Paul (Hrsg.) 2000: *Fremdheit in Beratung und Therapie. Erziehungsberatung und Migration*, Fürth: Bundeskonferenz für Erziehungsberatung e.V.

Gruen, Arno 2001[3]: *Das Fremde in uns,* Stuttgart: Klett-Cotta.

Hierdeis, H. 2005.: *Fremdheit als Ressource Probleme und Chancen interkultureller Kommunikation. Ein Studien- und Arbeitsbuch*. Innsbruck: Studia-Univ.-Verl. (Sozial- und kulturwissenschaftliche Studientexte, 11).

Hiltbrunner, O. 2005: *Gastfreundschaft in der Antike und im frühen Christentum*. Darmstadt: Wiss. Buchges.

Loycke, A. 1992: *Der Gast, der bleibt Dimensionen von Georg Simmels Analyse des Fremdseins*. Frankfurt/Main [u. a.]: Campus-Verl. [ua.].

Müller-Hohagen, Jürgen 2000: *Fremd in der Beratung*, in: Friese (Hrsg.) 2000, 123–136.

Muschg, A. 1994: *Herr, was fehlt Euch? Zusprüche und Nachreden aus dem Sprechzimmer des heiligen Grals*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Nyssen W. 1980[2]: *Weisung der Väter: Apophthegmata patrum, auch Gerontikon oder Alphabeticum genannt*. Trier: Paulinus-Verlag. (1. kiadás: Miller B. 1965: *Weisung der Väter: auch Gerontikon oder Alphabeticum genannt*. Freiburg i. Br.: Lambertus-Verl.)

Simmel, Georg. *Exkurs über den Fremden.* In: Loycke, 1992.

Sundermeier, T. 1996: *Den Fremden verstehen. Eine praktische Hermeneutik*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Waldenfels, B. 1997: *Topographie des Fremden.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Waldenfels, B. 1998: *Grenzen der Normalisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Waldenfels, B. 2006: *Grundmotive einer Phänomenologie des Fremden*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

[Forrás: Jürgen Ziemer: *Umgang mit dem Fremden. Perspektiven für Seelsorge und Beratung*. A vesztfáliai evangélikus egyház Villigst Konferencia-központjában (Schwerte, Németország) 2009. február 27-én tartott előadás szövege: *hauptstelle-ekvw.de*]